

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Кафедра географії України та регіоналістики

**ЧЕРНІВЕЦЬКА РАЙОННА СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 2 курсу 612 групи
спеціальності 106 «Географія»

ОП «Регіональний розвиток
і просторове планування»

Клепіковський Дмитро Олегович

Керівник:

д.геогр.н., професор Косташук Іван Іванович

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №____

від «____» _____ 2023 р.

Зав. кафедри _____ д.геогр.н., доцент Косташук І.І.

Чернівці – 2023

3MICT

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ	6
1.1 Система розселення як суспільно-географічна категорія.....	6
1.2 Методи дослідження локальних систем розселення	15
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ РАЙОННОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ.....	19
2.1 Загальний огляд чинників, що визначають поселенську мережу	19
2.2 Прояв основних природно-географічних чинників на території Чернівецького району	21
2.3 Суспільно-географічні чинники	24
РОЗДІЛ 3. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ РАЙОННОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ.....	27
3.1 Сучасний стан поселенської мережі Чернівецького району	27
3.2 Сильні та слабкі сторони поселенської мережі Чернівецького району ..	40
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ.....	45

ВСТУП

Актуальність теми. Прагнення України до переходу на європейські принципи просторового розвитку, процеси децентралізації, що відбуваються в Україні, піднімають питання удосконалення просторової організації регіонів, важливою складовою якої виступає система розселення. У новостворених громадах мають утворитися нові виробничі та інші види зв'язків які мають якісно вплинути на поселенську мережу в майбутньому. Наразі всі вони сформовані на тих поселенських мережах які були в минулому.

Люди, що проживають на певній території, утворюють специфічну територіальну спільність, яка ґрунтується на історичному минулому території, економічному житті, політичних, соціальних і духовних умовах існування. Утворюється географічне середовище, у якому реалізуються життєві інтереси людини, відбувається процес її соціалізації. І якщо територія і поселення є просторовою характеристикою суспільства, то утворена на їх базі спільність - елементом його соціальної структури. Засвоюючи територію економічно, політично, соціально і духовно, особа як би закріплюється за цією територією. Як наслідок формується мережа поселень та системи розселення різних ієрархічних рівнів. Дане дослідження спрямоване на вивчення системи розселення Чернівецького району, виявлення особливостей її формування і розвитку, аналіз сучасного стану, визначення проблем та перспектив подальшого розвитку, що може бути використано в якості рекомендацій щодо формування регіональної політики як на районному, так і на рівні територіальних громад.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є система розселення Чернівецького району, в якому взаємопов'язані міські та сільські поселення. Предметом дослідження виступають географічні особливості формування та взаємозв'язків районної системи розселення в умовах децентралізації в Україні.

Мета і завдання дослідження. Мета дипломної роботи полягає в розгляді процесу формування та сучасного стану поселенської мережі, яка формує

систему розселення Чернівецького району, а також обґрунтуванні особливостей та перспектив її розвитку.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- виконати аналіз теоретико-методичних основ суспільно-географічного дослідження регіональної системи розселення;
- проаналізувати особливості поселенської мережі, а саме її опорного каркасу, як основи формування відповідної системи розселення;
- виявити чинники формування системи розселення Чернівецького району;
- виконати просторове моделювання поселенської мережі та на його основі встановити її проблемні місця.

Методологічна основа дослідження. Формування сільської поселенської мережі неможливе лише технократичними методами, це вимагає врахування економічних, соціальних та культурних особливостей регіонів. Проблеми розселення досліджувалися О. Ковальовим, В. Староверовим, Т. Заславською, П. Симушем, О. Шаблієм, О. Топчієвим, В. Джаманом, Ю. Пітюренком, В. Покшишевським, О. Хомрою, А. Доценком, Я. Олійником, І. Прокопою, Л. Шепотько, Д. Крисановим, В. Яворською, Н. Заблотовської, І. Костащуком та іншими соціологами, економістами, ну і звичайно географами. В цих дослідженнях сформувалися методологічні підходи до вивчення систем розселення різних рівнів.

Під час дослідження ми використовували такі основні методи: літературний, аналізу та синтезу, порівняльно-географічний, описовий, ГІС-технологій, картографічний, статистичний, математичний та інші, які дозволили нам провести дане дослідження та отримати науковообґрунтовані висновки.

Наукове та практичне значення отриманих результатів. У дипломній роботі досліджено Чернівецьку районну систему розселення як територіальну основу та функціональну складову регіональної системи, яка є складною, відкритою, різнорівневою системою населених пунктів, що характеризується

наявністю інтенсивних суспільно-географічних, інформаційних та комунікаційних зв'язків; виконано моделювання процесу розвитку поселенської мережі Чернівецького району, в результаті якого встановлено її просторові особливості. Результати дипломної роботи можуть бути використанні як територіальними громадами, так і вищими органами місцевої та державної влади з метою забезпечення кращого транспортного сполучення між населеними пунктами досліджуваного району.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ

1.1 Система розселення як суспільно-географічна категорія

Система розселення – це комплекс населених пунктів та інших місць постійного або тимчасового проживання людей у межах певного простору. З погляду взаємовідносин між населеними пунктами його можна розглянути так В.Г. Давидович пише: «поняття ”розселення” означає розміщення мережі населених пунктів(міст, селищ, сіл) різної величини (численності населення і розмірів території), виконуючи ті чи інші народногосподарські функції по відношенню до місць виробництва, ліній транспорту, природного середовища і по відношенню один до одного, а також розміщення населення на її території» [1].

У процесі децентралізації «система розселення» відіграє важливу роль для його розуміння. Вона об'єднує між собою населені пункти різних рангів і типів, як мають між собою зв'язки у вигляді переміщення людей, товарів та надання послуг.

Система розселення не має єдиного визначення, тому вчені розійшлися у його тлумаченні, хоча й мають спільні думки. Алаєв Е.Б. розглядаючи систему розселення розуміє її як територіальне поєднання поселень між якими існують більше або менше виражений розподіл функції, виробничі і соціальні зв'язки. Найтипівішими системами розселення Е. Алаєв вважає агломерації [2].

Поняття «розселення населення» є одним із основних під час вивчення поселенської мережі. Існує декілька трактувань цього терміну. В. Покшишевський розуміє розселення як «процесу послідовного зайняття населенням території», а також як «розподілу населення на місцевості та форм його територіальної організації у вигляді населених місць» – результат даного процесу [3].

За Шаблієм «...розселення – це одна з головних категорій суспільної географії, яка в широкому розумінні означає просторову форму територіальної організації суспільства, є не тільки процесом, а і його станом у певний час» [4].

М. Джаман та В. Єрмаков розуміють розселення як головну форму взаємодії населення і території та характер суспільно-географічного процесу, тобто воно включає в себе динаміку в просторі та часі [5].

З економічної точки зору трактування терміну «розселення» було запропоновано У. Садовою – розселення можна розуміти як об'єкт регіональної політики через призму економічних, адміністративних, соціальних важелів на шляху підтримки його рівноваги [6].

Г. Лаппо наголошує на взаємозалежності між територіальною диференціацією умов (природних, історико-культурних, національно-демографічних та соціально-економічних) та розселенням населення, яке у свою чергу також може виступати чинником територіальної диференціації та її поглиблення. Якщо провести спробу умовного розчленування розселення, то можна отримати ареали з відмінним характером розселення за такими показниками, як: величина поселень, щільність їх мережі, ієрархічність, рівномірність та нерівномірність, рівень концентрації населення та ступінь прояву центрів розселення різних категорій, за допомогою чого можна виявити територіальні урбанізаційні структури [7].

Л. Заставецька аналізує розселення як процес концентрації населення і населених пунктів на певній території [8].

За Я. Жупанським, розселення населення – це розміщення населення на певній території і форми його територіальної організації у вигляді системи поселень з їх взаємовідношеннями [9].

В. Яворська окреслює термін розселення як історично сформовану, територіально організовану мережу поселень, між якими існують стійкі зв'язки (виробничі, соціальні, побутові, адміністративні й ін.) та наявний розподіл функцій відповідно до місця й ролі населених пунктів. Під базовими поняттями розселення населення В. Яворська визначає функціональний тип поселення та

систему розселення. Розселення можна умовно класифікувати на сільське та міське з огляду на зайнятість населення у виробничій або сільськогосподарській діяльності. Проте, зазначені форми розселення мають загальну просторову структуру та інтенсивно взаємодіють [10]

Систему розселення можна визначити як історично сформовану територіально організовану сукупність поселень, між якими існують стійкі зв'язки (виробничі, соціальні, побутові, адміністративні), а також присутній розподіл функцій відповідно до місцем і роллю населених пунктів в системі. Система розселення - результат тривалого процесу освоєння території.

Будучи результатом цілеспрямованої діяльності людей, система розселення відображає рівень розвитку суспільства, особливості його функціонування, і змінюється разом зі зміною соціально-економічної ситуації. Основними елементами системи виступають населені пункти, територія їх локалізації, населення, природна, виробничо економічна, соціальна і культурне середовище проживання цього населення [2]. Системи розселення пов'язані між собою і мають складну ієрархічну структуру:

- поселення
- локальні системи (рівень районів)
- регіональні системи
- державна система
- міждержавна система розселення.

Поселення представляє собою низову ланку цієї системи, первинний осередок [11].

Поняття «поселення» по-різному визначається в різних науках, що займаються вивченням розселення. В рамках даного дослідження використовується розширене тлумачення цього терміна: «поселення» - просторово локалізована територія, яка має власну назву і статус, служить місцем компактного постійного (сезонного) проживання людей, і в установлених межах якої розташовані житлові будинки, адміністративні та господарські будівлі, а також необхідна для життєзабезпечення інфраструктура

(транспорт, сфера обслуговування, сфера докладання праці). Такий розширений підхід до дефініції дозволяє охопити при аналізі все можливі варіанти населених пунктів.

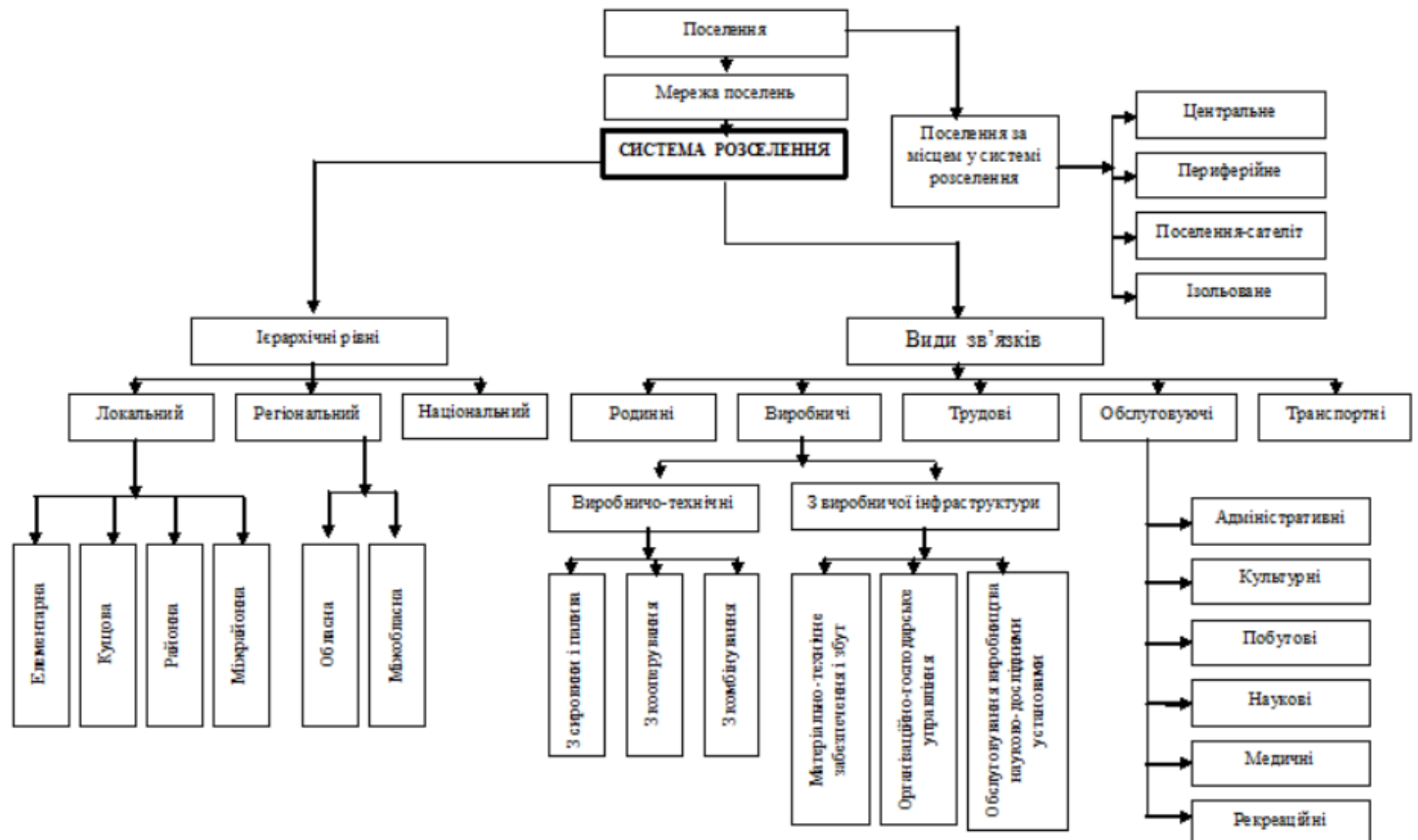
Локальну систему розселення варто розуміти як розміщену в межах контактної території мережу поселень, взаємопов'язаних між собою системою обслуговування населення, виробничими зв'язками, транспортною мережею, єдиною політикою природокористування й охорони природного довкілля, системою інформації, централізацією управління автономними об'єктами локальної системи розселення. Локальна система розселення – це є матеріальна основа територіальної спільноти людей на первинному рівні, тобто соціуму. Вона переважно збігається з економічним вузлом, або економічною агломерацією. Вона є основним об'єктом районного планування, або геопланування. Для локальних систем розселення є можливість дуже тісного спілкування населення. Також з досить високими темпами відбувається обмін інформацією.

В свою чергу локальні системи розселення є: елементарними, кущовими, районними та міжрайонними.

Елементарні, або первинні, системи розселення – це населені пункти (зазвичай сільські), об'єднані навколо більшого центру на основі виробничих, трудових, культурно-побутових, адміністративних та інших видів зв'язків [7, с. 227]. Кущові системи розселення формуються навколо селищ міського типу та малих міст. Основою їх формування є виробничі, трудові та культурно-побутові зв'язки між центром системи й навколишніми поселеннями. Районні системи розселення формуються в межах адміністративних районів на основі зв'язків, які виникають між центром та поселеннями району. До складу районних систем розселення входять кущові й елементарні системи розселення, що функціонують на території району. Районні системи характеризуються наявністю трудових зв'язків, зв'язків із навчання, культурно-побутового та медичного обслуговування, а також організаційно-господарських й адміністративних зв'язків. Міжрайонна система розселення формується під

впливом міст і перебуває на стадії інтеграції із сусідніми, меншими за величиною локальними системами. Міжрайонні зв'язки залежать від складу і ступеня розвитку міжрайонних функцій центрів системи. Крім безпосередніх зв'язків із населеними пунктами, що є поблизу, центри міжрайонних локальних систем установлюють зв'язки з поселеннями сусідніх районів, передусім із їхніми центрами. Це окремі види зв'язків для культурно-побутового й спеціалізованого медичного обслуговування, ділові, організаційно-господарські тощо [8, с. 21]. Важливе значення для формування локальних систем розселення мають зв'язки між поселеннями з виробничої інфраструктури. Це зв'язки між підприємствами близько розміщених поселень для спільного використання транспортних шляхів, допоміжних підприємств, для матеріально-технічного постачання і збуту, водо- і паливно-енергетичного постачання тощо. Економічною базою локальних систем розселення є окремі промислові підприємства, їхні територіальні утворення (промислові центри, вузли), транспортні вузли. Через незначну концентрацію промислових підприємств в окремих точках цих районів, що формуються на їхній базі, локальні системи розселення виникли переважно із селищ міського типу і малих міст. Лише окремі міста, які, окрім промислових, виконують організаційно-господарські функції, досягають величини середнього міста. Здебільшого такі міста перетворюються в центри локальних систем розселення [8, с. 9]. Регіональну систему розселення визначають як сукупність локальних систем, яка формується у процесі посилення соціально-економічних взаємозв'язків між ними, а також централізації управлінських зв'язків, насамперед у розрізі адміністративних областей. Порівняно з локальною системою розселення, регіональна охоплює більшу територію, унаслідок чого в її межах немає умов для постійного спілкування населення [3, с. 121]. До регіональної системи розселення належать такі ієрархічні рівні, як обласна й міжобласна підсистеми розселення. У формуванні обласних систем розселення першочергове значення має ступінь розвитку обласного господарського комплексу та характер його компонентної і територіальної організації. До основних системоутворювальних

зв'язків, що виникають у цих системах, належать виробничі, організаційно-господарські, культурно-побутові й трудові [6, с. 9]. Обласні зв'язки міських поселень визначаються і стандартним набором обласних закладів центру системи, і специфічними різновидами, які зумовлені різноманітністю природних ресурсів і, відповідно, структурою господарства. Міжобласні системи розселення формуються навколо великого центру, значення якого виходить поза межі однієї адміністративної області. Регіональні зв'язки формуються вищим класом закладів і організацій, що обслуговують потреби населення й забезпечують галузі господарства економічного підрайону, економічного району, країни.

Розселення прийнято поділяти на сільське і міське. Цей поділ умовно, тому що в реальності вони тісно переплітаються і взаємодіють, формуючи єдину просторову структуру. Однак специфіка виконуваних функцій, особливості організації, розвитку і, що важливо, що склалася система обліку, вплинула на формування сегментного підходу до їх вивчення. У країнах СНД традиційно виділяють три категорії населених пунктів: місто, селище міського типу і сільський населений пункт.

Розселення володіє системними властивостями, такими як стійкість і динамічність. Стійкість системі надає відносна стабільність історично сформованого каркаса поселенської мережі, що включає найбільші і великі з точки зору виконуваних функцій поселення. Разом з тим в ній відбуваються постійні зміни: з'являються нові населені пункти і зникають старі, змінюється їх статус, розміри, господарські та адміністративні функції, тобто розселенню властива динамічність. Причому ці зміни відбуваються нерівномірно: кількісні зрушення поступово накопичуються в системі, і в певний момент часу відбувається якісний стрибок, пов'язаний з перебудовою всього розселення, набуттям ним нових якостей. Така якісна трансформація відбувається на рубежі XX-XXI ст. і зачіпає як міську, так і сільську місцевість, змінюючи характер їх взаємодії. У кожному регіоні і країні складається своя система розселення, вона виступає відображенням місцевих природно-географічних, економічних умов та особливостей освоєння території.

Протягом останніх 50-100 років докорінно змінилися не тільки кількісні параметри поселенської мережі, але і конфігурація системи розселення: поряд з щільно заселеними просторами, сконцентрованими навколо міст і транспортних ліній, з'явилися розріджені, а іноді і повністю знелюднені зони.

Така кардинальна перебудова по-різному оцінюється в літературі. загальновідомим стала теза про відмирання села як форми поселення і кризи сільській місцевості.

Проаналізувавши вище викладений матеріал, я вирішив розглядати систему розселення за такими категоріями, як форми розселення, передумови формування системи розселення, чинники розселення населення, трансформаційні етапи розселення населення, аспекти розселення. Передумови розселення населення умовно можна розділити на два порядки: перший – первинний, та другий – похідний. Основними первинними складовими розселення населення можна вважати територію, населення та природне середовище, що є простором взаємодії населення і території. У ході взаємодії трьох зазначених елементів, процесу господарського освоєння регіону, природне середовище під дією антропогенних чинників починає трансформуватись у матеріальне середовище, елементи якого продукує вже не тільки природа, а й населення.

Важливим показником для розвитку Чернівецького району, а саме його господарського комплексу є функціональна типологія міських населених пунктів, яка враховує людність, структуру зайнятості за сферами господарства, адміністративний статус, організаційно-господарські й соціально-культурні функції міста, його системоорганізуюче значення, положення в системі розселення, перспективи розвитку. І згідно із цим міста поділяються на такі типи:

- 1) важливий промисловий, науковий, культурно-освітній, управлінський центр із розвиненою сферою послуг (столиця України - м.Чернівці);
- 2) адміністративні, багатогалузеві й найбільші культурні та наукові центри (Кіцмань, Заставна, Сторожинець, Герца та інші);
- 3) транспортні центри (Чернівці, Терембачі);
- 4) організаційно-господарські й культурно-побутові центри місцевого значення (більшість малих міст і селищ міського типу);
- 5) курортно-оздоровчі центри (Чернівці, Брусниця та інші).

1.2 Методи дослідження локальних систем розселення

Вивчення розселення населення проводиться різними методами, як загальнонауковими так і конкретнонауковими.

Загальнонаукові методи дослідження.

Метод аналізу розглядає предмет, уявно чи реально розділяючи його на складові, елементи об'єкта, його ознаки, якості, відношення, відтак кожен з опрацьованих елементів є складовою якогось єдиного цілого. За допомогою цього метода я дослідив окремі складові територіальних громад такі як населення, площа, кількість населених пунктів.

Метод синтезу полягає у об'єднанні певних сторін предмета і розумінні його як цілісного елементу; метод вивчає об'єкт цільно в єдиному синтезі всіх його складових. У науковій діяльності синтез часто поєднується з аналізом, тому що завдяки ньому можна поєднати частини предмета, роз'єданого у процесі аналізу, встановити між ними зв'язок та зрозуміти предмет як одне ціле.

Метод аналогії призначений для знаходження подібностей, схожостей у певних предметах. В моєму випадку це поселенська мережа різних громад.

Метод конкретизації полягає у дослідженні предмету з усіх його сторін, у якісній багатосторонності реального існування на відміну від абстрактного вивчення предметів. При використанні цього методу враховуються умови існування та історичного розвитку, після чого вже досліджується сам предмет.

Методи індукції та дедукції використовується для вивчення регіональної системи розселення, виходячи з властивостей її підсистем (районних, населених пунктів) та формування закономірностей розвитку елементів системи розселення, враховуючи її особливості еволюції.

Метод опису використовується для визначення основних понять розселенського освоєння території, опису сучасного та перспективного розвитку регіональної системи розселення.

Метод систематизації (групування та ранжирування) - для систематизації отриманої інформації про об'єкт дослідження. Результатом проведеної систематизації є система об'єктів і знань про них.

Метод ранжирування - для визначення позиції населених пунктів регіональної системи розселення, районів області в загальних переліках.

Метод групування - для класифікації населених пунктів за кількісними показниками (групування територіальних громад за показником щільності населення, природного росту, приросту).

Математико статистичний метод - для збору первинних статистичних матеріалів, їх обробки та аналізу відповідно до визначеної мети дослідження, проведення кластерного аналізу при класифікаційному аналізі населених пунктів регіону та часових періодів їх розвитку.

Метод угруповань дозволяє обґрунтувати типологію поселень. Використовуються методи ранжирування рядів, коли поселення певних територій вибудовують в ряд відповідно до величини якого-небудь ознаки. Порівняння таких ранжирування рядів дозволяє застосовувати різні методи рангової кореляції для вивчення взаємозв'язку зміни параметрів великих сукупностей поселень.

Метод SWOT аналізу - для прогнозування розвитку регіональної системи розселення, визначення сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз подальшої еволюції мережі.

Конкретнонаукові методи дослідження.

Метод аналізу віддалей визначає ступінь рівномірності розміщення населених пунктів по території. Цей метод був використаний мною під час визначення індексу територіальної концентрації віддалей.

Метод районування розселення населення є специфічним географічним методом вивчення розселення населення був запроваджений О.А. Константиновим для виділення головних районів розселення населення. Був запропонований наступний мінімум основних ознак: щільність населення;

частка міського населення; людність міських поселень; людність сільських поселень; динаміка населення.

Графічний метод використовується для відображення та візуалізації отриманих результатів дослідження, наочного зображення процесів і явищ та виявлення тенденцій розселенського освоєння Харківської області, виявлення взаємозв'язків між аналізованими показниками в просторі та часі, одержання висновків про наявність і напрям такого зв'язку.

ГІС-моделювання - для збору та обробки суспільно-географічних даних при встановленні закономірностей взаємодії суспільногеографічних об'єктів, елементів системи розселення при інтерполюванні чисельності населення та визначення щільності точок на поверхні, особливостей структури системи розселення. Був використаний мною для визначення віддалей між населеними пунктами. Мною було створено матрицю віддалей на її основі виводився результат віддалей.

Картографічний метод застосовується для візуалізації та картографування системи розселення, поселенської мережі особливостей її еволюції.

На сучасному рівні соціально-економічного розвитку під час проведення регіональних досліджень підсилюється актуальність вивчення системи розселення не відособлено, а в безпосередньому зв'язку різних агентів і відповідних процесів в суспільстві, тобто з позицій системного підходу. З розвитком географії та її суспільної складової, у відповідь на соціальний запит в науковій літературі на основі комплексного географічного підходу з'являється поняття «соціогеосистема». Необхідність її виділення пов'язана з тим, що вона включає особливі соціальні елементи, які принципово відрізняються від усіх інших складових. Л. Немець визначає соціогеосистему як «гетерогенну систему, що містить різні за рівнем узагальнення та ієрархії соціальні елементи або підсистеми, а також техногенні, кісні та біогенні елементи (підсистеми), що знаходяться у взаємодії через потоки речовини, енергії та інформації в географічному просторово-часовому континуумі».

Важливим елементом будь-якої соціогеосистеми є населення, що принципово відрізняє соціальні системи від інших систем. Однією з найважливіших властивостей системи є цілісність, яка характеризується співвідношенням сили внутрішніх і зовнішніх зв'язків. У регіональній системі розселення між поселеннями існують різноманітні зв'язки: демографічні (міграція населення, особливо маятникова), економічні, соціальні, адміністративно-управлінські тощо. Цілісна система має інтенсивні зв'язки внутрішніх елементів і слабку залежність від зовнішніх зв'язків. З цієї точки зору цілісність соціальних систем визначається їх відносною незалежністю, проте це не виключає наявності сильних зв'язків між елементами (підсистемами) різних ієрархічних рівнів однієї соціальної системи. Визначаючи

РОЗДІЛ 2

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ РАЙОННОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

2.1 Загальний огляд чинників, що визначають поселенську мережу

Чинники – це ті сили, умови, явища, що спричиняють виникнення будь-якого процесу.

Для поселенської мережі ми виділили такі групи чинників:

- географічне положення Чернівецької області;
- природні умови і ресурси Чернівецької області;
- населення та демографічні процеси;
- суспільно-географічні чинники;
- економіко-географічні чинники;
- історико-географічні чинники.

Всі ці чинники, також впливають одні на одних. Цей вплив може бути безпосереднім або опосередкованим.

Рис. 2.1. Вплив чинників на поселенську мережу

Всі чинники які впливають на поселенську мережу регіону є рівнозначними. Вони можуть посилювати один одного, або навпаки зменшувати вплив. Наприклад, суспільно-географічні чинники можуть зменшувати негативний вплив деяких демографічних чинників, і навіть перетворювати негативний вплив на позитивний. Розглянемо такий вплив, зараз в області недостатньо закладів охорони здоров'я, особливо у сільській місцевості, це значно збільшує смертність населення, а отже і природній приріст, і середню тривалість життя. Якщо збільшити кількість закладів охорони здоров'я і якість обслуговування в них, тоді демографічні показники будуть значно кращими.

Географічне положення, природні умови та ресурси, історико-географічні чинники значно впливають на стан соціально-економічних чинників. Чернівецька область має прикордонне географічне положення і межує з багатьма областями України, що позитивно впливає на соціально-економічні чинники. Якби область знаходилась а центрі держави і межувала з двома-трьома іншими областями, соціально-економічні чинники мали б дещо нижчі показники.

Історико-географічні чинники значно впливають на демографічні. Історично так склалось, що на території області проживає багато етносів. У кожного з них своя культура і традиції, які мають спільні і відмінні риси. У сільських населених пунктах, з переважно румунським населенням, у багатьох сім'ях зазвичай двоє і більше дітей. Це позитивно впливає на народжуваність, а значить і на природний приріст населення.

Демографічні чинники можуть впливати на соціально-економічні. Наприклад, зовнішні міграції кваліфікованих співробітників спричиняють явище безробіття за браком кваліфікованих кадрів. Це стосується як міських так і сільських поселень. Дуже поширене явище, коли у селах не вистачає вчителів, лікарів тощо.

Так само рівень безробіття впливає на міграцію населення, чим він вищий, тим більша чисельність зовнішніх міграцій.

2.2 Прояв основних природно-географічних чинників на території Чернівецького району

Природні умови та ресурси на території Чернівецького району, мають велику різноманітність природних умов та ресурсів. В її межах представлені такі елементи географічної оболонки як, пагорби та рівнини, степові простори, букові праліси, водні об'єкти.

У процесі геологічної діяльності на території області утворилося два типи структур, а саме платформенні і геосинклінальні, які складені породами різного віку - найдавнішими докембрійськими наймолодшими четвертинними та (антропогеновими). Територія краю розташована у двох великих геологічних структурних одиницях Східно Європейській - платформі та Карпатській геосинклінальній області. Між східною частиною області (Волино - Подільська плита Східно-Європейської платформи), що знаходиться між річками Прут і Дністер, та західною - Карпатською складчастою спорудою розташована від'ємна лінійна геоструктура Передкарпатський крайовий прогин. Така геолого - тектонічна будова території відобразилася на її рельєфі

Рельєф Чернівецького району складний, контрастний і різновіковий. На території району виокремлюють такі основні морфоструктурні райони:

1. Прут - Дністровську пластову хвилясту рівнину - це територія Волино - Подільської плити. Середні висоти тут відповідають позначці 300 м. Основними складовими морфоструктурами які представлені на території району є: частина Хотинської височини, Заставнівська ерозійно-карстова рівнина.

2. Передкарпатське горбисто-грядове передгір'я, що розташоване в межах Передкарпатського крайового прогину. Пересічні висоти становлять 490 - 500 м, а максимальна - г. Цецино (537 м). Розрізняють такі структури. як Прут-Сіретське Межиріччя з Чернівецькою височиною (537 м, г. Цецино) та Буковинське підгір'я (понад 500 м).

На корисні копалини територія Чернівецької області не є багатою. Тут представлені незначні родовища природного газу, нафти, бурого вугілля, графіту, сланців, бариту, сірки, фосфоритів та інших. Також тут наявні будівельні корисні копалини, які мають господарське призначення, серед яких: мармур, вапняки, гіпс, гравій та галечник, суглинки і глини, пісковики, які зустрічаються по всій території.

В результаті того що на території району є різні висоти, тому клімат території складний та контрастний. Із просуванням на захід середньорічні температури зменшуються. Це пов'язано з наближенням до гір. Найхолоднішим місяцем є січень (пересічні температури коливаються від -5°C до -9°C), а найтеплішим місяцем є липень ($+15^{\circ}$ - $+19^{\circ}\text{C}$). Добре виражені всі чотири пори року. Переважна кількість опадів випадає влітку та восени. Середньорічна кількість опадів на території району становить 600 - 700 мм. [12]

Водні ресурси області мають такі основні джерела, річки та підземні води. Найбільшими річками є - Дністер, Черемош та Сірет. За рахунок поверхневого стоку Чернівецька область займає четверте місце в Україні за величиною водних ресурсів. Підземні води наявні як прісні так і мінеральні. Прісні залягають в корінних породах і четвертинних відкладах. Мінеральні

води зустрічаються різного хімічного складу і широко застосовуються в районі з метою лікування та оздоровлення. Водні ресурси широко використовуються в розвинених тут галузях народного господарства.

Району характерний багатий спектр типів і різновидностей ґрунтів. Тут зустрічаються дерново -буроземні, дерново - підзолисті оглєсні, дерново і різною мірою опідзолені, сірі, сірі опідзолені та лучні ґрунти. Кожен вид ґрунту має свою родючість, що впливає на розвиток сільського господарства

На території Чернівецької району налічується понад 500 видів рослин. Серед них є багато лікувальних, які використовуються у народній медицині. Частина території має лісову рослинність. Перед людиною виникла загроза зникнення деяких видів рослин, які занесені до "Червоної книги охороняються державою. На території району є ряд заказників, як державного так і місцевого значення. Найважливіші з них "Цецино", Лунківський.

Сучасний тваринний світ Чернівецького району є продуктом тисячолітньої перетворюючої діяльності людини. Тут налічується хребетних - 405, ссавців - 70, риб - 56, земноводних - 16 плазунів 12 видів. Більшість із видів, особливо мисливських тварин, сьогодні потребує охорони.

Природа - це та стихія, яка в тій чи іншій мірі впливає на всі процеси явища, які відбуваються в суспільстві. М.П.Крачило зазначає, що "чим вищий рівень розвитку продуктивних сил, тим менший безпосередній вплив природних чинників. Але попри все вони відіграють будуть надалі відігравати велику роль у розселенні населення." [36, ст. 67] Кожного дня можна спостерігати природний вплив на людину, яка намагається захистити себе від природи. Природні умови досить сильно впливають на життя людини, її розселення та діяльність. В залежності від різних природних умов сформувалися за своїми типами різні типи населених пунктів. Деякі із них простягаються вздовж річок, деякі розкидані по плоских частинах терас, а інші витягуються вздовж великих автомобільних шляхів

Протягом усього часу існування людства ми селимося там, де є необхідні для нас природні ресурси та умови рельєф, корисні копалини, клімат, ґрунти,

внутрішні води, рослинність та тваринний світ. Завдяки науково технічному прогресу Розвиток господарства та науково технічний прогрес сприяли зменшенню впливу природи на людину, на її життя та діяльність. Але попри все це, найбільший вплив мають такі природні компоненти, як рельєф та клімат.

Підраховано, що близько половини людства зосереджено на 5% суші. Як зазначає Й.Сташевський 59% населення Землі живе до висоти 200 м над рівнем моря, 23%-на висоті від 200 до 500 м, 11,6% - від 500 до 1000 м, 8,2% понад 1000 м і лише 1,5% вище 2000 м. [13]

Клімат досить сильно впливає на заселення території. 21% населення Землі живе при середньорічній теипературі від 1° до 10°C, 49% - від 11° до 20°C і 30% - від 21° до 25°C. Таким чином, людина досить сильно залежить від природних умов і ресурсів, які впливають на й розселення на певній території.

2.3 Суспільно-географічні чинники

Важливими чинниками формування системи розселення є: суспільно-географічне положення регіону та особливості територіального зосередження населення і виробництва.

Можна виділити такі фактори впливу на формування районних систем розселення:

— економічні, пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку країни і кожного конкретного регіону, з рівнем та структурою зайнятості в суспільному виробництві; рівнем грошових доходів жителів та їх диференціацію серед окремих соціальних груп; пов'язані з обсягом та структурою товарної пропозиції, досягнутим рівнем споживання товарів та послуг, із структурою індивідуального споживчого бюджету, а також з характером і типом власності на підприємствах;

- соціальні, відображають професійно-кваліфікаційну структуру, зайнятість, освітній рівень, особливості побуту, обсяги фонду вільного часу населення і структуру його використання;
- політичні, характеризують суть і вплив соціальної політики на підвищення потенціалу системи розселення, реалізацію правових гарантій у сфері соціального відтворення населення, соціальну підтримку і допомогу малозабезпеченим верствам населення, а також соціально-політичної ситуації на її розвиток;
- правові, зумовлюють законодавчі норми та правовідносини у галузі регулювання соціальних відносин, рівень правосвідомості населення;
- культурні, що визначають вплив системи моральних і культурно-духовних цінностей, норм і традицій, які панують у суспільстві, їх регіональних особливостей на соціальні відносини;
- містобудівні: характеризують особливості систем розселення (щільність жителів, розміри та взаємне розташування населених пунктів, розміщення промислових об'єктів, адміністративних, наукових та інших, транспортні зв'язки, напрямки та інтенсивність основних потоків пересування мешканців);
- національно-етнічні, що визначають вплив на розвиток соціальної інфраструктури менталітету, інтересів, споживчі звички, традицій і звичаїв;
- соціально-психологічні, що є особливостями прояву в соціальних відносинах настроїв, переживань, очікувань населення, їх устремлінь, особистісних і групових установок [5].

Вплив матеріальних основ життєдіяльності суспільства на різні компоненти соціальної складової виявляються з різним ступенем інтенсивності і з різною спрямованістю. В цьому аспекті слід виділити вплив на районну систему розселення економічних, політичних та культурних факторів.

Кількісні та якісні показники стану населення впливають на обсяги й склад потреб, необхідних для життєдіяльності людей. У свою чергу потреби населення визначають необхідність формування в суспільстві ринку послуг, що надаються об'єктами соціальної інфраструктури в межах районної системи

розселення: комунально-побутовою сферою, організаціями та підприємствами роздрібної торгівлі, громадського харчування, пасажирського транспорту, зв'язку, закладами охорони здоров'я, освіти, культури тощо.

З розвитком продуктивних сил, науки і техніки зростають вимоги до підвищення продуктивності трудової діяльності, уміння і навичок працівників, рівня освіти та здоров'я людей, збільшуються потреби у різних видах матеріальних благ, в оздоровчих і культурних заходах. Через це постійно виникають нові різнобічні потреби у формі послуг, необхідних для подальшого розвитку суспільства.

Істотний вплив на розвиток і розміщення системи розселення мають виробничі чинники (обсяг, структура, технічний рівень виробництва, його шкідливість тощо), від яких залежить формування територіальної і галузевої структур промисловості та сільського господарства, співвідношення відомчих капіталовкладень і водночас – щільність виробничого персоналу, якісні та кількісні параметри демографічних потенціалів, розміри системи розселення. Звідси випливають особливості створення всебічно розвинутої соціальної інфраструктури для обслуговування працюючих і всього контингенту населення.

На розвиток і розміщення системи розселення, особливо у великих містах, істотно впливають об'єкти інституційної і науково-технічної інфраструктури, тобто організації та установи сфери управління, планування й проектування, наукового, фінансового й інформаційного забезпечення. Від них значною мірою залежить своєчасне і правильне вирішення питань інвестування у систему соціальної інфраструктури, розвиток її матеріально-технічної бази, вдосконалення структури та підвищення ефективності суспільного господарства [4].

Соціально-економічні фактори в першу чергу впливають на формування туристичної інфраструктури. Основними чинниками, що сприяють ефективному розвитку готельно-туристичного бізнесу є: суспільство, якість життя, економіка, політика, освіта і інформація, навантаження на навколишнє

середовище та його захист. Важливими факторами, що впливають на розвиток інфраструктури спортивно-туристичних готелів є містобудівні. Містобудівні чинники безпосередньо визначають місце розташування, композицію і масштаб готельних підприємств. Також вони мають опосередкований зв'язок з видами природно-рекреаційних ресурсів і рівнем розвитку інфраструктури. Архітектурно-планувальна та композиційна організація спортивно-туристичних готелів також знаходяться під впливом умов їх розташування в міській забудові, в заміських зонах відпочинку і туризму, в спеціалізованих спортивно-оздоровчих районах [10].

Чернівецька область – одна з небагатьох областей України, яка володіє багатою та різноманітною архітектурно-містобудівною спадщиною.

Цікава є національно-етнографічна особливість регіону, яка проявляється у своєрідній етнографічній культурі. Крім української, тут збереглась російська, румунська, польська, молдавська, вірменська, австрійська культури, відбувся синтез культурних традицій. Це забезпечує певні переваги при встановленні економічних та культурних відносин із відповідними країнами.

Позитивні для розвитку туризму також деякі соціально-економічні особливості – край має порівняно низький рівень індустріалізації території, високу питому вагу сільського населення (перспективно для розвитку зеленого туризму), досить високий показник незайнятого населення, що може сприяти розширенню потенційних можливостей розвитку туристичної індустрії [7].

РОЗДІЛ 3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ РАЙОННОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

3.1 Сучасний стан поселенської мережі Чернівецького району

В результаті дослідження була опрацьована різна література. І в праці В.О. Джамана «Регіональні системи розселення: демографічні аспекти» була помічена таблиця «Співвідношення ієрархічної структури територіальних систем розселення, їх центрів і суб'єктів управління». Розглянувши її стало зрозуміло, що вона не відповідає сучасному стану систем розселення. Адже дана таблиця була створена 2003 року. А з того часу відбулося багато адміністративно-територіальних змін. Головною з яких стала реформа децентралізації, через яку відбулися перетрубації у первинних ланках систем

розселення. Система розселення АР Крим перебуває в анексії Російською Федерацією.

Пропоную внести такі зміни (табл.3.1). По-перше до регіональних систем управління тепер належить Міністерство розвитку громад та територій України. Місцевій системі розселення відповідають територіальні громади їх суб'єктом управління є Голова територіальної громади, Виконавчий комітет громади, Рада територіальної громади. І вона наразі є найнижчою ланкою. А подана в попередній таблиці первинна ланка повністю зникла із територіальних систем, адже таке поняття як сільська рада перестало існувати. На мою думку, існуючих суб'єктів управління не вистачає, тому я пропоную започаткувати такі утворення як комітет Обласної Ради з питань громад та Раду Громад.

У процесі розселення відбувається спочатку формування мережі поселень, потім між ними встановлюються різні види зв'язків, які об'єднують їх в єдину систему розселення.

Таблиця 3.1

**Співвідношення ієрархічної структури територіальних систем
розселення і суб'єктів управління
(на основі праць В.О. Джамана з нашими уточненнями)**

Системи розселення	Суб'єкти управління територіями	
	існуючі	рекомендовані
<i>Єдина система розселення країни</i>	Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів	
<i>Регіональна система розселення</i>	Представництво Президента України, Міністерство розвитку громад та територій України, інші установи які формують внутрісистемні зв'язки *система розселення АР Крим з 2014 р є анексованею Російською Федерацією	

<i>Субрегіональна (обласна)</i>	Облдержадміністрація, Обласна рада	
<i>Районна</i>	Райдержадміністрація, Районна Рада	
<i>Місцева (територіальні громади)</i>	Голова територіальної громади, Виконавчий комітет громади, Рада територіальної громади	Комітет Обласної Ради з питань громад, Рада Громад

Реформа децентралізації проведена в 2014 році створила нові умови для розвитку населених пунктів. Цьому сприяє більш ефективна система управління, розвиток місцевого самоврядування та покращення соціальної інфраструктури.

Розглядаючи поселення можна розкрити тісні взаємозв'язки між ними, а саме транспортні, виробничі, адміністративні, трудові, освітні, культурно-побутові та геодемографічні. Всі вони безпосередньо виражаються у маятникових міграціях. В результаті всіх цих взаємозв'язків створюється нове більш складне геопросторове утворення під назвою системи розселення.

Геодемографічні особливості Чернівецької районної системи розселення. Опрацювавши дані щодо кількості населення Чернівецького району в часовий період з 1979 по 2021 рік, ми спостерігаємо таку ситуацію, що у північних громадах області спостерігаються від'ємні показники темпу зростання чисельності населення. Це пов'язано з національним складом населення, так як в них переважають українці для яких сьогодні спостерігається не тільки в Чернівецькій області, а й інших регіонах України від'ємний приріст населення.

Найвищі темпи зростання чисельності населення спостерігаються у Сторожинецькій та Чудейській громадах, де переважає, або має високу питому частку румунське населення. Для якого характерний високий додатний природний приріст.

Близькими до стагнації, тобто мають не значний природний приріст територіальні громади із значною часткою (до 20%) часткою молдавського населення. Також збільшення темпів приросту у цих громадах можна пов'язати з тим, що значна частка сімей працює за кордон. Через це піднімається достаток

у населення, в результаті чого родини мають можливість забезпечувати більшу кількість дітей.

У зв'язку з цим громади з румунським населенням будуть поступово збільшуватися, що в подальшому призведе до утворення нових населених пунктів. В результаті чого ці громади збільшать свою вагу, на фоні інших. Всі ми знаємо, що у румуномовних громадах прослідковуються сепаратиські рух. Які в результаті збільшення їх «ваги» в регіоні можуть розповсюдитися і на весь район.

Транспорт має велике системоформуюче значення, адже він створює передумови для розвитку всієї мережі поселень. Головна роль належить двом видам транспорту автомобільному та залізничному. Через район проходить одна міжнародна автодорога М-19 (Доманове-Порубне); дві національні Н-03 (Житомир- Чернівці), Н-10 (Стрий- Мамалига); одна регіональна Р-62 Криворівня-Чернівці); та вісім регіональних Т-2601 (Чернівці-Руська), Т-2602 (Чернівці-Заставна), Т-2603 (Чернівці-Недобоївці), Т-2604 (Чернівці-Герца), Т-2605 (Чернівці-Глибока), Т-2606 (Новоселиця-Дяківці), Т-2607 (Кіцмань-Опришени), Т-2608 (Сторожинець- Красноїльськ). Також через територію району проходить залізнична дорога Чернівці-Львів. Тому можна сказати, що мешканці не мають проблем з транспортною мережею. Звісно ми не говоримо про якість цієї мережі, але вона є досить розвинутою.

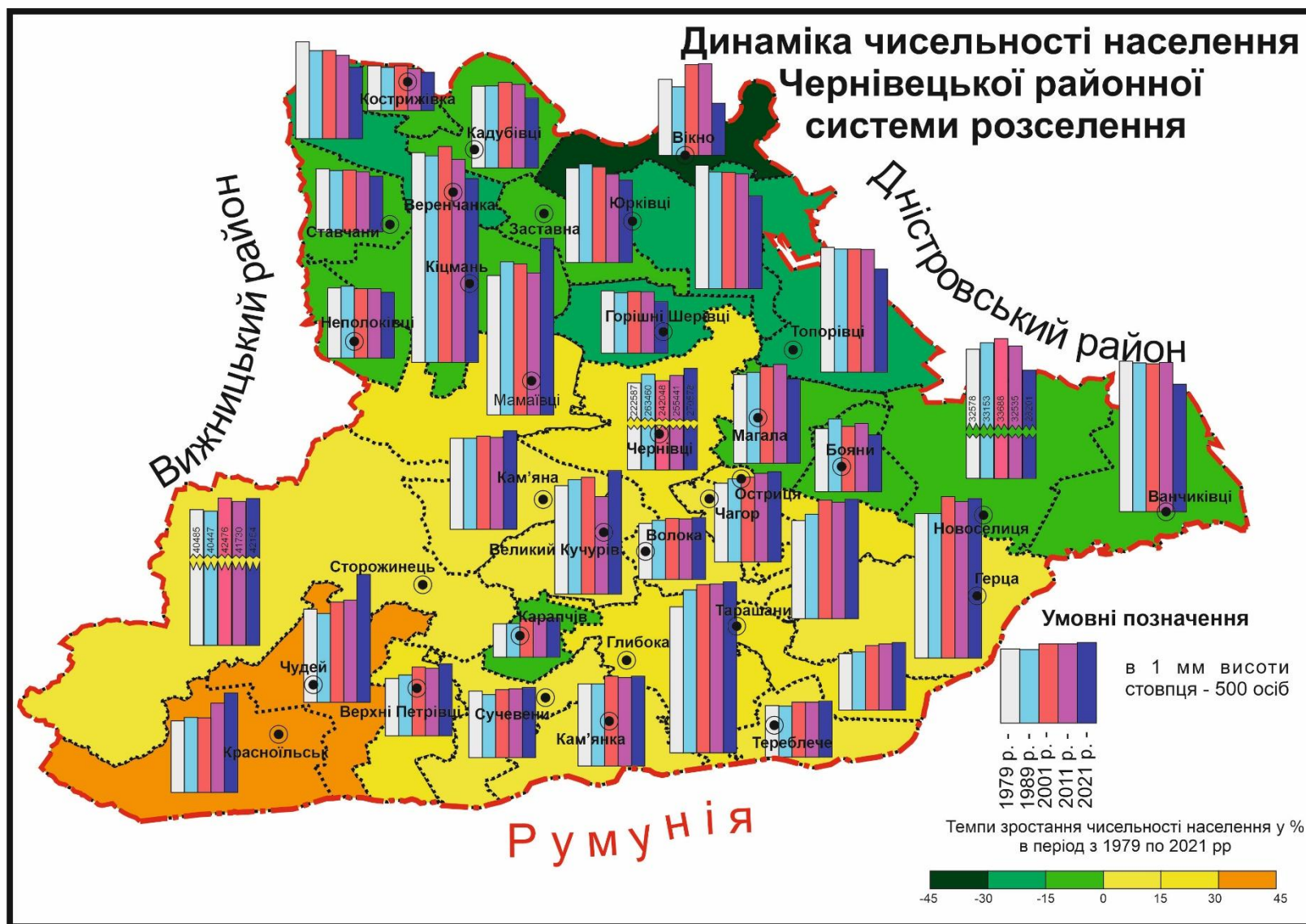

Рис. 3.1 Динаміка чисельності населення територіальних громад Чернівецького району

Виробничі взаємозв'язки. Формування систем розселення відбувається під впливом різних чинників, головним серед них є виробництво. Саме воно є одним з факторів яке впливає на визначення людності поселень. Промислове будівництво яке швидкими темпами розвивалося в 60-80-х роках ХХ ст., збільшило кількість міського населення. Але криза яка розпочалася в кінці ХХ ст. негативно вплинула на обсяги виробництва, що в свою чергу спровокувало збільшення рівня безробіття та зменшення матеріального достатку. В 2014 році відбулася реформа децентралізації, що дало змогу врахувати історичні, економічні, культурні та інші фактори під час планування громади, що в свою чергу спровокувало розвиток різного роду виробництв.

Наразі на території майже кожного ОТГ наразі існують підприємства які забезпечують роботою своїх мешканців. Це пов'язано з тим, що громади та їх представники беруть участь у різних міжнародних грандах, проєктах та конкурсах. Як приклад можна навести Глибоцьку ОТГ, а саме село Михайлівка. Тут місцевими мешканцями був заснований кооператив "Добрі Газди", що переміг у конкурсі проєктів від Австрійської комісії та отримав часткове фінансування на обладнання для сироварні. Коштами громади були відреставровані приміщення. Створення цього кооперативу стало чудовим шансом для селян швидше реалізовувати свою продукцію та скоротити витрати на транспорт. Також це стало поштовхом для відновлення вівчарства, яке в останні роки тут повністю занепало.

Розглянувши дану ситуацію ми бачимо як заснування одного підприємства провокує якісні зміни в селі. І таких прикладів на території району є досить багато.

Головним містом до якого тяжіють всі населені пункти району звичайно є Чернівці. На його території знаходяться багато великих підприємств. Які використовують робочу силу з різних населених пунктів краю.

Населені пункти району мають досить тісні культурно-побутові зв'язки. Це пов'язано з компактним їх розміщенням на території району. В деяких ОТГ школи, дошкільні начальні заклади, заклади охорони здоров'я є не в кожному

населеному пункті. Через що культурно-побутові зв'язки між населеними пунктами є досить тісними. У праці «Основи теорії містобудування» І.О. Фомін виділяє межі культурно-побутових та рекреаційних зав'язків радіусом – до 80 км. Їх збільшення пов'язане з бажанням мешканців села покращити свої життєві умови незалежно від місця проживання.

В результаті проведеного мною наукового дослідження, використовуючи програму ГІС середовища Qgis мною був створений модуль відстаней населених пунктів району. Проаналізувавши його та виділивши з нього територіальні громади в результаті певних розрахунків я зміг дізнатися показники віддалей між населеними пунктами. Мною була створена діаграма середніх віддалей між населеними пунктами.

З неї можна побачити, що найбільші показники середніх віддалей у населених пунктах належать таким громадам Сторожинецька, Новоселицька та Герцаївська. Середня віддаль між населеними пунктами Сторожинецької становлять 92,9 км. Це пов'язано з її площею, а вона найбільша в районі та її великим простяганням з південного-заходу на північний-схід. Наступною за цим показником іде Герцаївська територіальна громада, вона характеризується таким значенням віддалі – 57,1 км. Також серед усіх громад я б виділив такі три, а саме Петровецьку, Красноільську та Карапчівську. Адже саме вони мають віддалі між населеними пунктами, що не перевищують показник 5 км. Хоч і площа цих громад є не найменшою, але основним фактором є саме компактність розташування населених пунктів (рис. 3.2).

Рис. 3.2 Середні віддалі територіальних громад Чернівецького району (км)

Для визначення типу каркасу нам необхідно добре знати транспортну мережу району. Щоб зрозуміти дані з таблиці 3.2, необхідно ознайомитися з картосхемою (рис. 3.3).

Для охарактеристики типу каркасу, вводжу в таблицю індекс територіальної концентрації віддалей (рис. 3.4). Аналізуючи його зміни, можна спостерігати певну залежність.

Взявши показники ІТКВ менше 0,3 із дев'яти ОТГ, які належать до цього рядка, сім ОТГ мають лінійно-вузловий тип каркасу. Пов'язано це з лінійністю розташування населених пунктів на основі автомобільних шляхів. Інші дві громади, що залишилися, це Чернівецька та Чудейська. Перша відноситься до радіально-кільцевого типу, оскільки місто Чернівці є центром області і через нього проходять важливі шляхи сполучення, на їх основі сформувався саме такий тип каркасу. Друга громада має прямокутно-регулярний, він утворився на основі перетину двох автошляхів територіального значення, сполучення Сторожинець – пункт контролю Красноільськ та Мигово – Петричанка.

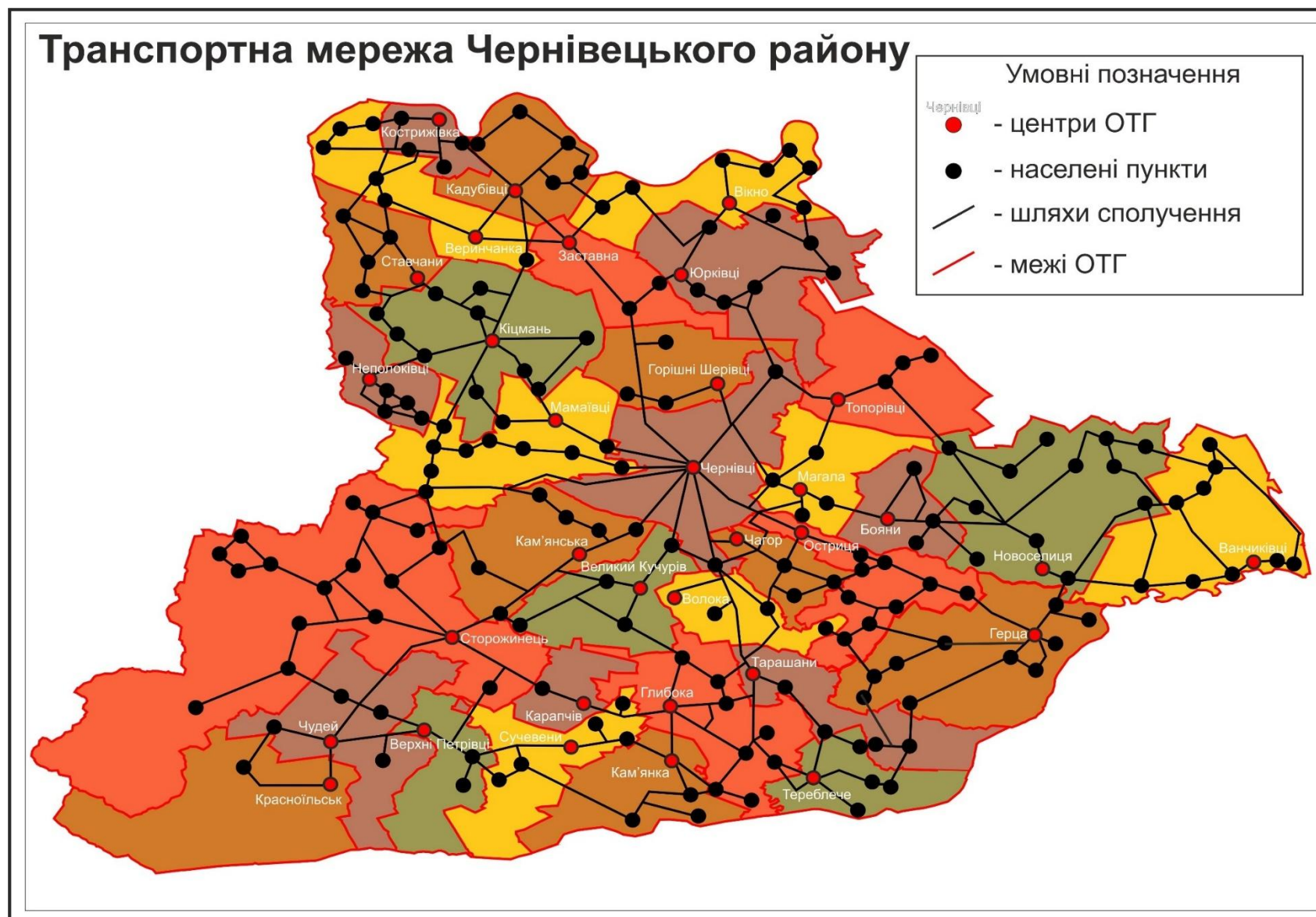

Рис. 3.3. Опорний каркас Системи розселення Чернівецького району (на основі врахування транспортної мережі)

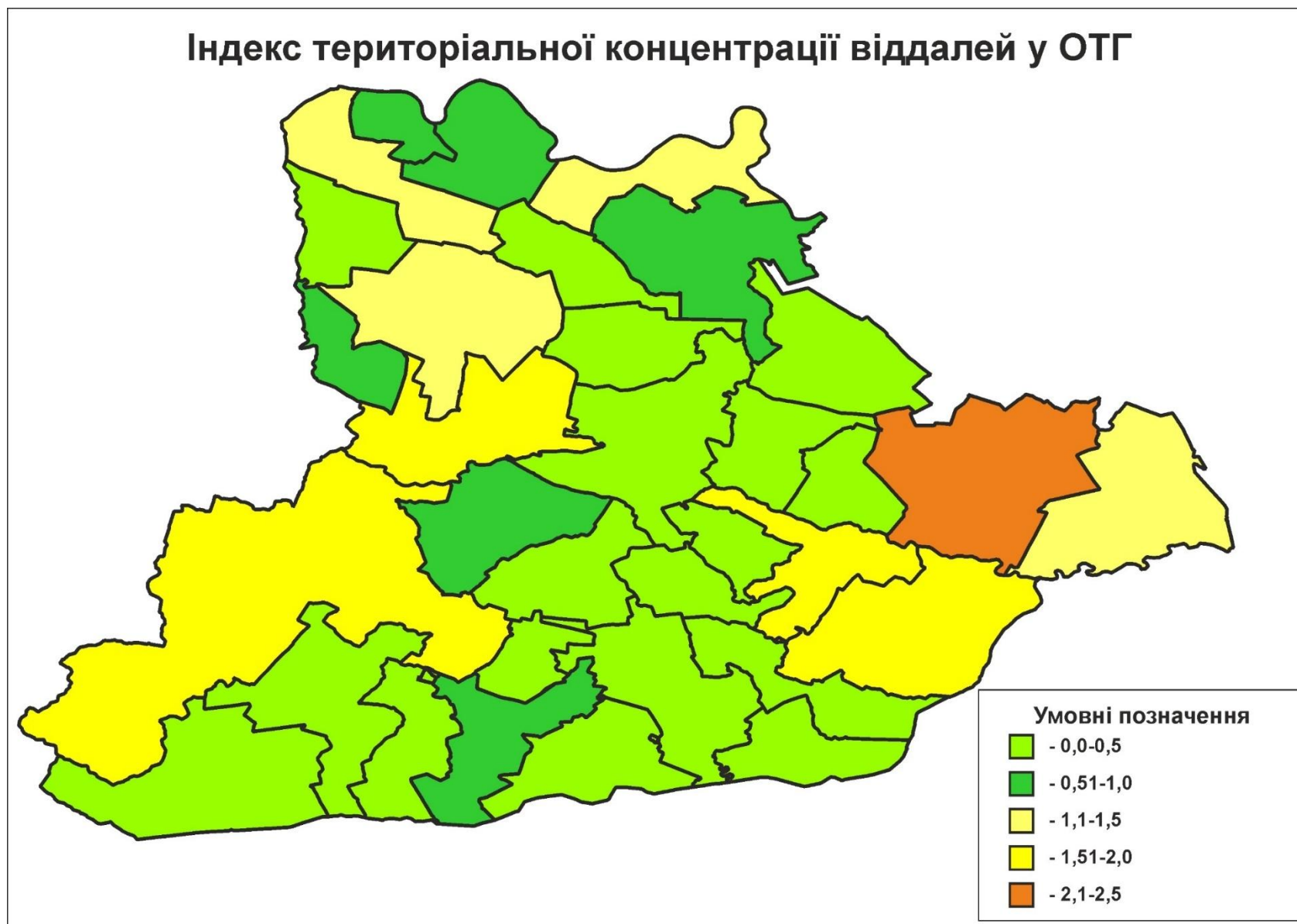

Рис. 3.4. Індекс територіальної концентрації віддалей територіальних громад Чернівецького району

Таблиця 3.2

Групування територіальних громад за типом каркасу та індексом територіальної концентрації віддалей

Тип каркасу ІТКВ	Радіально-кільцевий	Прямокутно-регулярний	Лінійно-вузловий	Багатоядерний
<-0,3	Чернівецька	Чудейська	Красноїльська, Карапчівська, Петровецька, Заставнівська, Топорівська, Кам'янецька, Горішньошерівецька	
0,31-0,6	Боянська, Теремблечинська, Ставчанська	Чагорська, Кадубовецька, Волоківська, Великокучурівська	Сучевенська, Тарашанська, Магальська	
0,61-0,9	Юрковецька	Кострижівська	Кам'янська, Неполоковецька	
0,91-1,2				Глибоцька
1,21-1,5	Кіцманська	Ванчикувецька		Веренчанська, Вікнянська
1,51-1,8				Герцаївська
1,81-2,1			Мамаївська	Сторожинецька, Острицька
2,11->	Новоселицька			

Переходячи до показників ІТКВ 0,31-0,6, можна побачити, що в цьому рядку є 10 громад, які майже рівномірно розподілилися за типами каркасу. Лише прямокутно-регуляторний має невелику перевагу над іншими, до нього відносяться чотири ОТГ, а саме: Чагорська, Кадубовецька, Волоківська та Великокучурівська. Всі вони є середніми за площею, а населені пункти є рівномірно розташовані в її межах. Ті ОТГ, які мають радіально-кільцевий каркас, як-от: Терещеченська, Боянська та Ставчанська. Через їх центри проходять автошляхи, а населені пункти в їх межах мають сполучення між собою. Та все ж таки Ставчанська вирізняється з поміж двох інших, населені пункти в її межах тяжіють до водойм, що можна зрозуміти з самої назви. А характер розташування цих водних об'єктів має певний радіальний тип. Це є гарним прикладом того, як природні чинники можуть впливати на тип розселення. Ще 3 громади з цим показником ІТКВ належать до лінійно-вузлових, серед них: Магальська, Сучевенська і Тарашанська. Всі вони розвиваються в основному вздовж доріг територіального значення або інших автошляхів меншого рангу.

Наступний критерій поділу ІТКВ 0,61-0,9. До нього відносяться чотири ОТГ. Кострижівська має прямокутно-регулярний каркас, в ній села розташовані майже рівновіддалено один від одного, а транспортна мережа утворює певну ґрадку. Юрковецька має значну площу, більшу частину громади займають поля (можна спостерігати на знімку, що додається).

Всі населені пункти розташовані навколо них. Це утворює певне кільце, тому відніс його до радіально-кільцевого типу (рис. 3.5).

Кам'янська ОТГ належить до лінійно-вузлового типу. Данна громада розвинута у двох напрямках – південно-західному та північно-західному. Цим вона ніби обтинає лісовий масив, який сформувався на її заході. До цього ж типу належить Неполоківська територіальна громада, її стрижнем є автодорога національного значення Н-10. Переважна більшість населених пунктів розташована вздовж неї, однак вони мають шляхи сполучення з центром ОТГ – Неполоківцями.

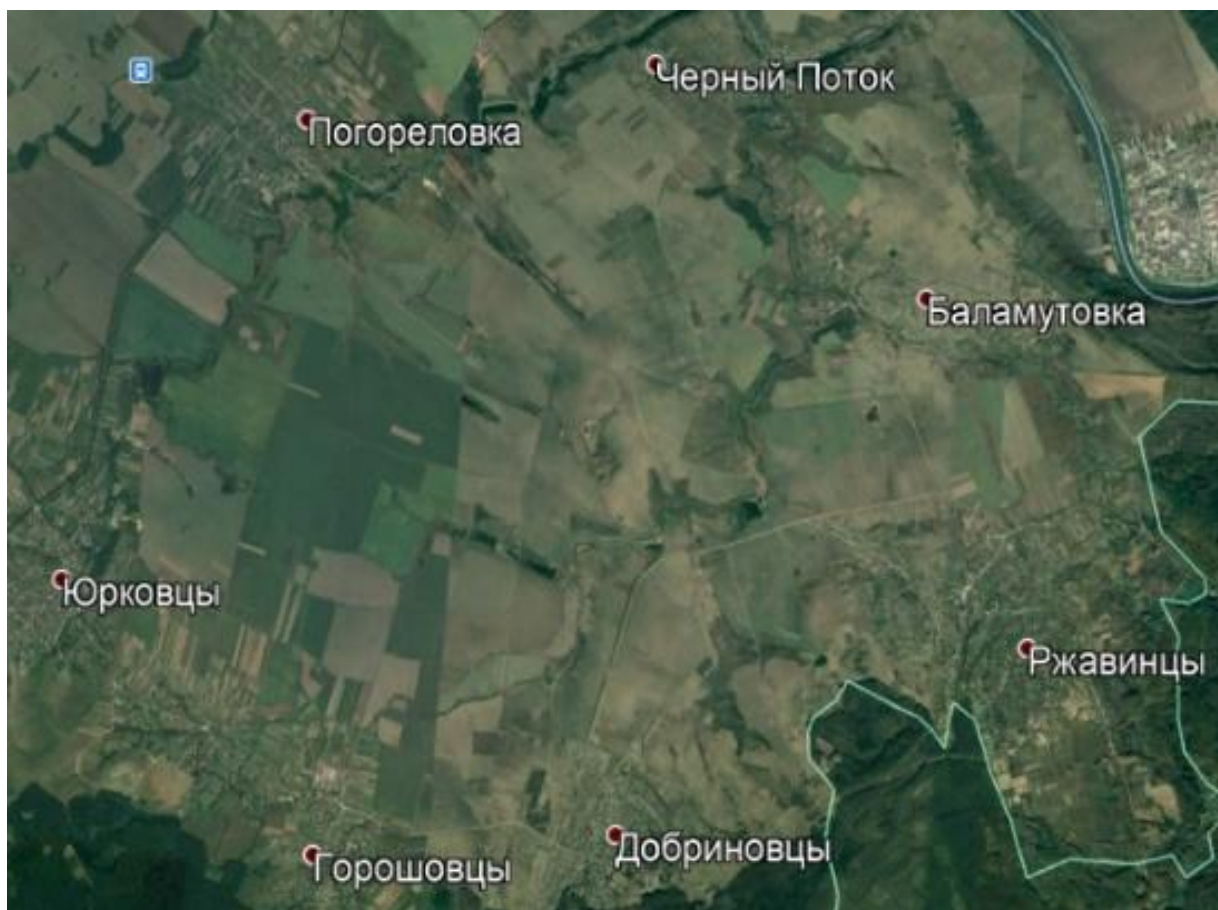

Рис. 3.5 Знімок місцевості Юрківецької територіальної громади, на якому видно радіально-кільцевий тип каркасу

До наступного критерію ІТКВ відноситься лише Глибоцька громада, яка має багатоядерний каркас. Аналізуючи карту, можна побачити, як в її межах сформувалися два ядра. Перше розташоване навколо Глибоки, а друге - біля Опришенів.

До ОТГ з показниками 1,21-1,5 ІТКВ належать чотири громади. Дві з них відносяться до багатоядерних, а саме: Вікнянська та Веренчанська. Це пов'язано з їхнім великим простяганням з поміж інших із заходу на схід, тому в межах таких довгих ОТГ утворилось декілька ядер.

Місто Кіцмань, яке є центром одно іменного ОТГ, раніше займало роль районного центру. Населений пункт є доволі великим, до нього тяжіє багато навколишніх сіл, що в свою чергу мають транспортну мережу, яка утворює радіально-кільцевий тип. Слід зауважити, що через ОТГ проходить автошлях міжнародного значення Доманове – Порубне, який помітно впливає на

транспортну мережу та тип каркасу, адже на ньому знаходяться 5 населених пунктів громади.

Ванчиковецька ОТГ має у своїй структурі десять населених пунктів. Всі вони розташовані лінійно, але поділені на дві групи. Перша простягнулася на півдні і складається з шести поселень, друга - на півночі та містить чотири села. Оскільки вони розташовані майже паралельно один до одного та мають транспортну мережу між собою, то утворюють прямокутно-регулярний тип каркасу.

Найбільший ІТКВ має Новоселицький район, на його території розташовано чотирнадцять населених пунктів, площа становить більше 200 км². Через нього проходить дві дороги національного значення Житомир-Чернівці та Стрий-Мамалига. Добре розвинена транспортна мережа ОТГ дала змогу сформувати на її території радіально-кільцевий тип каркасу.

3.2 Сильні та слабкі сторони поселенської мережі Чернівецького району

На мою думку, Чернівецький район є інвестиційно привабливим. Адже на території громад є підприємства та колгоспи як наразі є в занедбаному стані. Але мають гарне інвестиційне майбутнє. Проблемою просторової організації району є те, що не всі громади є рівномірно розвиненими. Серед усіх виділяється Чернівецька, Сторожинецька, Кіцманська та Новоселицька громади.

Вже зараз на території ОТГ існують підприємства які забезпечують роботою своїх мешканців. Це пов'язано з тим, що громади та їх представники беруть участь у різних міжнародних грандах, проєктах та конкурсах. Як приклад можна навести Глибоцьку ОТГ, а саме село Михайлівка. Тут місцевими мешканцями був заснований кооператив "Добрі Газди", що переміг у конкурсі проєктів від Австрійської комісії та отримав часткове фінансування на обладнання для сироварні. Коштами громади були відреставровані приміщення. Створення цього кооперативу стало чудовим шансом для селян

швидше реалізовувати свою продукцію та скоротити витрати на транспорт. Також це стало стало поштовхом для відновлення вівчарства, яке в останні роки тут повністю занепало.

Розглянувши дану ситуацію ми бачимо як заснування одного підприємства провокує якісні зміни в селі. Приклади таких змін у майбутньому можуть спровокувати перетрубації в поселенській мережі. Це сприятиме утворенню нових ядер розвитку, навколо яких в майбутньому можуть утворюватися нові населені пункти. Або буде покращиться наявну мережу шляхом утворення нових видів зв'язків. І таких прикладів на території району є досить багато.

Задля розвитку сіл та їх систем розселення необхідно залучати нові трудові ресурси у галузі сільського господарства, що сприятиме зниженню рівня безробіття, а також розвитку перспективних сільськогосподарських галузей, поживавленню сіл тощо. Дані можна простежити у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

SWOT- аналіз поселенської мережі Чернівецького району

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Компактність розміщення населених пунктів. 2. Населені пункти як в минулому відігравали значну соціально-економічну роль знову повертають собі це значення. 3. Стійкість основних елементів опорного каркасу розселення населення Чернівецького району. 4. Наявність потужного автомобільного шляху міжнародного значення. 5. Інвестиційна привабливість району. 6. Прикордонне розташування району до країн ЄС.	1. Проблеми розвитку транспортної мережі в деяких ОТГ. 2. Нерозвиненість зв'язків в середині громад. 3. Периферійне розташування відносно столиці. 4. Застаріла мережа поселень.
Можливості	Загрози
1. Розвиток сільських територій, покращення їх інфраструктури. 2. Урбанізація. 3. Поліцентричний розвиток.	1. Відтік робочої сили до країн Європи. 2. Можливість анексії території сусідніми країнами.

ВИСНОВКИ

Виконане суспільно-географічне дослідження особливостей формування та розвитку системи розселення району дозволило виявити проблеми та перспективи розвитку. Результати дослідження дають можливість зробити наступні висновки:

1. Для виявлення суспільно-географічних особливостей формування та розвитку системи розселення Чернівецького району було використано географічний, системний, синергетичний, інформаційний підходи; загально- та конкретнонаукові методи дослідження, які дозволили встановити основні особливості поселенської мережі досліджуваного району.

2. Аналіз сучасного стану системи розселення Чернівецького району показав, що для нього характерним є соціально-економічний розвиток територіальних громад в результаті постійного розширення організаційних функцій та зон впливу, підсилення й ускладнення зв'язків та взаємодії населених пунктів між собою.

3. Проведене просторове моделювання дозволило виявити населені пункти, які є елементами опорного каркасу розселення населення, мають інтенсивні зв'язки з сусідніми населеними пунктами та є центрами локальних систем розселення. Вони представлені центрами територіальних громад, які є ядрами систем розселення вищих ієрархічних рівнів.

4. Проведене дослідження системи розселення Чернівецького району дозволило виявити такі її проблеми, як: значна асиметрія просторового розвитку з орієнтацією на обласний центр, переважання лінійного каркасу розселення населення, слабкий рівень розвитку зв'язків, стрімке скорочення населення у периферійних територіях, низький рівень їх соціально-економічного розвитку.

Перспективними ядрами розвитку є об'єднані територіальні громади, що формують організаційні центри розселення різних рангів, розвивають сільські території та підвищують конкурентоспроможності району.

5. Основними рекомендаціями щодо розвитку системи розселення є: сприяння розвитку сільських населених пунктів, покращення сфери послуг, ринку праці, підтримка фермерського господарства тощо; відновлення потенціалу сіл, які виступатимуть організаційними ядрами на рівні громад, що сприятиме комплексному розвитку сільських населених пунктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

4. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії : підручник для студентів Вищих навчальних закладів / О. І. Шаблій. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.
5. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демогеографічний аналіз (на прикладі Західного регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / В. О. Джаман. – Київ, 2004.–20 с.
6. Садова У. Регіональні суспільні системи / У. Садова. – Львів : НАН України, Інститут регіональних досліджень; відп. ред. Л.К. Семів, 2007. – 496 с.
8. Заставецька Л. Б. Сучасна геопросторова організація обласних систем розселення України / Л. Б. Заставецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2013. – № 2. Серія : Географія. – С. 61–68.
9. Жупанський Я. І. Словник термінів і понять з географії / Я. І. Жупанський. – Чернівці : Технодрук, 2006. – С. 190.
10. Яворська В. В. Методологічні аспекти історико-географічного вивчення розселення населення / В. В. Яворська, А. Є. Калетинська // Вісник Одеського національного університету. – 2012. – Серія : Географічні та геологічні науки, Т. 17. – Вип. 2. – С. 116–120.
11. Хорев Б.С. Территориальная организация общества. – М., 1981. – 320 с.
12. Оникієнко В.В. Чернівецька область (географічний нарис). – Київ: Радянська школа, – 1960. –132 с.

13. Кричило М. П. Географія населення: навчальний посібник – Київ: НОК ВО, 1992.

ДОДАТКИ

Додаток А

Загальні статистичні показники територіальних громад Чернівецького району

Назва ОТГ	Кількість населених пунктів у межах ОТГ	Кількість населення	Площа ОТГ (км ²)	Густота населення (осіб/км ²)
Чернівецька	3	272180	18 1,6	1498 ,8
Сторожинецька	17	42196	53 5,4	78,8
Новоселицька	14	28402	22 1	128, 5
Кіцманська	11	20867	17 9,2	116, 4
Мамаївська	12	20047	15 8,3	126, 6
Глибоцька	9	19330	13 9,9	138, 2
Герцаївська	12	17990	19 6,2	91,7
Ванчиковецька	10	14441	17 1,8	84,1
Чудейська	5	14424	14 0,6	102, 6
Великокучурівська	5	13916	98	142,

				0
Острицька	10	13472	10 8,3	124, 4
Топорівська	4	11730	12 3,6	94,9
Красноїльська	2	11144	19 3,6	57,6
Кам'янська	7	11102	12 2,6	90,6
Юрковецька	8	10598	16 6,2	63,8
Чагорська	4	10153	50 ,6	200, 7
Кам'янецька	4	10096	99	102, 0
Магальська	5	9567	83	115, 3
Заставнівська	3	9385	85 ,8	109, 4
Веренчанська	7	8143	10 3,5	78,7
Петровецька	3	8136	78 ,1	104, 2
Кадубовецька	6	7963	95 ,5	83,4
Сучевенська	6	7900	11 1,6	70,8
Тарашанська	5	7589	10 5,1	72,2
Неполоковецька	6	7519	56 ,1	134, 0
Волоківська	4	6974	56 ,4	123, 7
Боянська	4	6462	61	105,

			,5	1
Тереблеченська	5	6309	66 ,3	95,2
Ставчанська	5	6291	75	83,9
Вікнянська	8	5934	99 ,2	59,8
Горішньошеровецька	4	5852	80 ,2	73,0
Карапчівська	2	4437	45 ,4	97,7
Кострижівська	5	4309	37 ,7	114, 3

Додаток Б

Обчисленні показники віддалей територіальних громад Чернівецького району

Назва ОТГ	Центр ОТГ	Відстань дорогами (км)	Відстань напрямую (км)	Віддалі між всіма селами ОТГ	Середні віддалі поселенської мережі	Індекс територіальної концентрації віддалей у ОТГ
Чернівецька	Черніці	0	0	45,7	15,2	0,167
Сторожинецька	Сторожинець	25	21	1579,1	92,9	1,96735964
Новоселицька	Новоселиця	30	26	799,2	57,1	2,41230888
Кіцманська	Кіцмань	24	21	385,5	35,0	1,43505291
Мамаївська	Мамаївці	13	10	449,8	37,5	1,89549532
Глибоцька	Глибока	31	23	207,8	23,1	0,99086035
Герцаївська	Герца	32	28	514,2	42,8	1,74808192
Ванчиковецька	Ванчиківці	44	39	380,7	38,1	1,47835179
Чудейська	Чудей	40	36	56,8	11,4	0,26961418
Великокучурівська	Великий Кучурів	12	11	72,8	14,6	0,4953297
Острицька	Остриця	12	9	278,1	27,8	1,89291998
Топорівська	Топорівці	20	15	26,0	6,5	0,14037899
Красноільська	Красноільськ	46	40	5,9	2,9	0,02017842
Кам'янська	Кам'яна	11	9	150,3	21,5	0,8176623
Юрковецька	Юрківці	27	23	187,8	23,5	0,75358185
Чагорська	Чагор	7,5	7	27,8	7,0	0,36672186
Кам'янецька	Кам'янка	44	30	26,9	6,7	0,18115778
Магальська	Магала	10	8	38,0	7,6	0,30539217
Заставнівська	Заставна	29	26	16,6	5,5	0,12934923
Веренчанська	Веренчанка	38	31	189,1	27,0	1,21854264
Петровецька	Верхні Петрівці	41	31	12,8	4,3	0,10893811
Кадубовецька	Кадубівці	41	34	81,5	13,6	0,56953857
Сучевенська	Сучевени	38	27	90,5	15,1	0,54072941
Тарашанська	Тарашани	23	20	72,0	14,4	0,45679095

Неполоковецька	Неполоківці	27	24	56,0	9,3	0,66530708
Волоківська	Волока	17	11	36,2	9,1	0,42854889
Боянська	Бояни	17	14	30,5	7,6	0,33032563
Гереблеченська	Тереблече	36	31	39,5	7,9	0,39785385
Ставчанська	Ставчани	34	31	48,3	9,7	0,42969515
Вікнянська	Вікно	35	31	211,3	26,4	1,4211334
Горішньошеровецька	Горішні Шерівці	16	12	29,2	7,3	0,2432839
Карапчівська	Карапчів	48	36	3,1	1,5	0,04552904
Кострижівська	Кострижівка	50	44	36,9	7,4	0,65259559

